

УДК 159.9

**МОДЕЛЬ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНОГО ВПЛИВУ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД
МЕНТАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ КЛІЄНТА****Гордієнко К. О.**

Київський національний лінгвістичний університет

katyagord1994@gmail.com**Бондаренко О. Ф.**

Академік АПН України, доктор психол. наук,

Професор

У статті розглядаються теоретико-емпіричні засоби підвищення успішності психологічної допомоги в умовах використання адекватної парадигми, відповідно до обраного напрямку психотерапії та соціально-особистісних особливостей клієнтів.

Ключові слова: ментальність, когнітивний, емоційний, ціннісний, поведінковий компоненти ментальності, психотерапія, моделі психотерапевтичного впливу у роботі психолога.

Theoretical-empirical means for increasing the success of psychological care in the conditions of using an adequate paradigm, in accordance with the chosen direction of psychotherapy, social and personal characteristics of clients is considered in the article.

Key words: mentality; cognitive; emotional; value; behavioral components of mentality; psychotherapy; models of psychotherapeutic influence in the work of a psychologist.

В статье рассматриваются теоретико-эмпирические средства повышения успешности психологической помощи в условиях использования адекватной парадигмы, в соответствии с выбранными направлением психотерапии и социально-личностных особенностей клиентов.

Ключевые слова: ментальность; когнитивный; эмоциональный; ценностный; поведенческий компоненты ментальности; психотерапия; модели психотерапевтического воздействия в работе психолога.

Постановка проблеми. В сучасних реаліях сьогодення актуальною є проблема ефективної взаємодії практикуючого психолога та клієнта. Виходячи з того, що людське суспільство розподіляється на певну кількість ментально-відмінних груп, які мають свої особливості (етнічні, релігійні, світоглядні, гендерні, соціальні, вікові, психологічні тощо), практикуючому психологу необхідно володіти навичками спілкування та диференціювання психологічних специфік клієнта.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми ментальності та психотерапевтичної специфіки розглядаються у працях таких вчених як К. Р. Роджерс, К. Віткер, Р. Янг, О. Є. Алексейчик, Б. С. Братусь, Ф. Ю. Василюк, І. В. Дубровіна, Ю. М. Ємельянов, А. Ф. Єрмошин, О. В. Зінченко та ін. [1; 3; 5; 6; 7; 8; 9; 11]. Однак проблема визначення шляхів підвищення розуміння ментальних особливостей клієнта та урахування парадигмальних особливостей роботи психолога під час надання психологічної

допомоги потребує подальших досліджень. Це й зумовило проведення теоретико-емпіричного дослідження, на тему дослідження.

Формулювання мети статті. На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури розкрити суть проблеми дослідження, її основних питань та ключових понять. З'ясувати можливий характер зв'язку між моделлю психологічного впливу в залежності від ментальних особливостей клієнта.

Основна частина. Вивчення праць Р. О. Додонова, Л. М. Пушкарьова, Т. Г. Стефаненко, С. С. Сулакшина, А. Я. Гуревич, В. О. Шкуратова та ін. показало, що ментальність – це сукупність соціально-психологічних установок і автоматизмів свідомості, які формують способи бачення світу і уявлення людей, що належать до тієї або іншої соціально-культурної спільноти [4; 10; 14].

Визначення суті ментальності показало, що структуру цього психічного явища складають когнітивний, емоційний, ціннісний, поведінковий компоненти. Узагальнення даних щодо розуміння суті кожного компонента дозволило нам визначити зміст кожного з них. Під когнітивним компонентом ми розуміємо знання людини про себе, під емоційним – суб'єктивну оцінку своїх характеристик, під ціннісним – ціннісні орієнтації, під поведінковим – рольові позиції чи психологічна готовність (підготовленість) до них [12; 13].

Відповідно до загального розуміння суті кожного компонента у ментальності особистості ми визначаємо:

Когнітивний компонент ментальності особистості виражається у самоідентифікації особистості, тобто у адекватності, повноті, усвідомленості знань людини та характеристик про саму себе (образу «Я» / Я-концепції).

Емоційний компонент ментальності особистості виявляється в емоційному забарвленні когнітивних складових ідентифікації, самоставленні людини до власних особистісних характеристик та її самооцінка.

Ціннісний компонент ментальності особистості виражається в життєвих ідеалах, ієрархії життєвих цілей, цінностей-засобах і уявлення про норми поведінки, які особистість розглядає як еталон.

Поведінковий компонент ментальності особистості виявляється у рольових позиціях, у приналежності до тієї чи іншої групи людей, у моделях поведінки, стереотипних реакціях, традиціях, життєвому укладі.

Відповідно до розуміння суті кожного компонента особистісної ментальності, ми визначаємо, що основними показниками прояву ментальності у когнітивному компоненті є ідентичність особистості; у емоційному компоненті – самоставлення людини до власних особистісних характеристик; у ціннісному – наявність еталонних ціннісних орієнтацій; у поведінковому – широта соціальних рольових позицій та приналежність до соціальних груп [12, с. 95; 13, с. 89].

Під моделлю психологічного впливу ми розуміли напрям психотерапії, у якому працює психолог, займаючи певну позицію по відношенню до клієнта, орієнтуючись на різні ідеали психотерапії в цілому та використовуючи відповідні методи роботи для досягнення ефекту та результату.

Аналіз психологічної літератури свідчить, що проблема сучасної психотерапії розглядається у контексті певної філософської, методологічної та, глибше, релігійної

традиції (О. Є. Алексейчик, О. Ф. Бондаренко, К. Ясперс, І. Д. Ялом, С. С. Хоружий, С. Д. Хантингтон та ін.). **Поняття психотерапія** (грец. *psyche* — душа і *therapeia* — лікування) — це галузь психології, що вивчає механізми, способи і прийоми професійного надання психологічної допомоги з метою розв'язання проблем, звільнення від психосоматичних симптомів або актуалізації резервів особистісного зростання[1; 2].

Ми виходили з припущення, що ефективність консультативної роботи та психотерапії залежить від застосованої парадигми, розуміння та успішності її використання відповідно до ментальних особливостей клієнта, що визначаються як сукупність соціально-психологічних установок і автоматизмів свідомості, які формують способи бачення світу і уявлення людей, що належать до тієї або іншої соціально-культурної спільноти.

Практикуючі психологи, що працюють у певному напрямі психотерапії (гуманістична психологія, когнітивно-поведінкова, психоаналіз, гештальт-терапія), орієнтуються на різні ідеали психотерапії (класична чи посткласична раціональність), характеристики методу роботи (ідеологія чи технологія), трактування клієнта (суб'єктність чи об'єктність), позиції психотерапевта (залучений чи відокремлений), модель (новаторська чи традиційна), досягнення ефекту (швидкий чи якісний), результат (гомеостаз чи розвиток).

Враховуючи ментальні особливості клієнта, спеціаліст може надати психологічну допомогу в контексті філософської, методологічної, релігійної, тобто соціокультурної традиції, що вільно чи мимоволі відтворюється і транслюється психологом-психотерапевтом [4, с. 5].

Попередній аналіз цих змінних формує підставу для загального висновку: ефективність психологічної допомоги залежить від парадигми використаної психотерапії, відповідно до ментальних та фізичних особливостей клієнта.

Таким чином, огляд наукової літератури з проблеми дослідження виступає вихідною позицією для подальшого емпіричного вивчення засобів підвищення успішності психологічної допомоги в умовах використання адекватної парадигми відповідно до обраного напрямку психотерапії, соціально-особистісних і фізичних особливостей клієнтів.

Емпірична база дослідження. У діагностиці взяли участь практикуючі психологи, що працюють в певному напрямі психологічного знання (гуманістична психологія, когнітивно-поведінкова, психоаналіз, гештальт-терапія) у Соборній мечеті "Ар-Рахма" (2 психолога та 4 клієнта), Національному військово-медичному клінічному центрі «Головний військовий клінічний госпіталь» (3 психолога та 6 клієнтів), приватній психологічній практиці (2 психолога та 4 клієнта) та викладають психологічні науки у Київському національному лінгвістичному університеті (6 психологів та 12 клієнтів), Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна» (1 психолог та 2 клієнта), Національній академії внутрішніх справ (3 психолога та 6 клієнта). Всього досліджуваних: 51 осіб.

Результати дослідження та їх аналіз.

1. На першому етапі дослідження ми виявили моделі психологічного впливу психолога на клієнтів, розуміння власної парадигми роботи та успішність її використання, використовуючи метод контент-аналізу за методикою «Діагностика розуміння психологом власної парадигми роботи» О. Ф. Бондаренка.

Аналіз отриманих даних показав, що у психологів домінує високий рівень розуміння власної моделі роботи та успішність її використання (34,1%), що характеризується розумінням напрямку психологічного консультування та психотерапії, орієнтуванням на відповідні ідеали, володінням методологією роботи, умінням трактувати клієнта, займати відповідну позицію, досягати ефекту та результату під час роботи. Ілюстративно дані щодо моделі психологічного впливу психологів представлено на рис. 1.

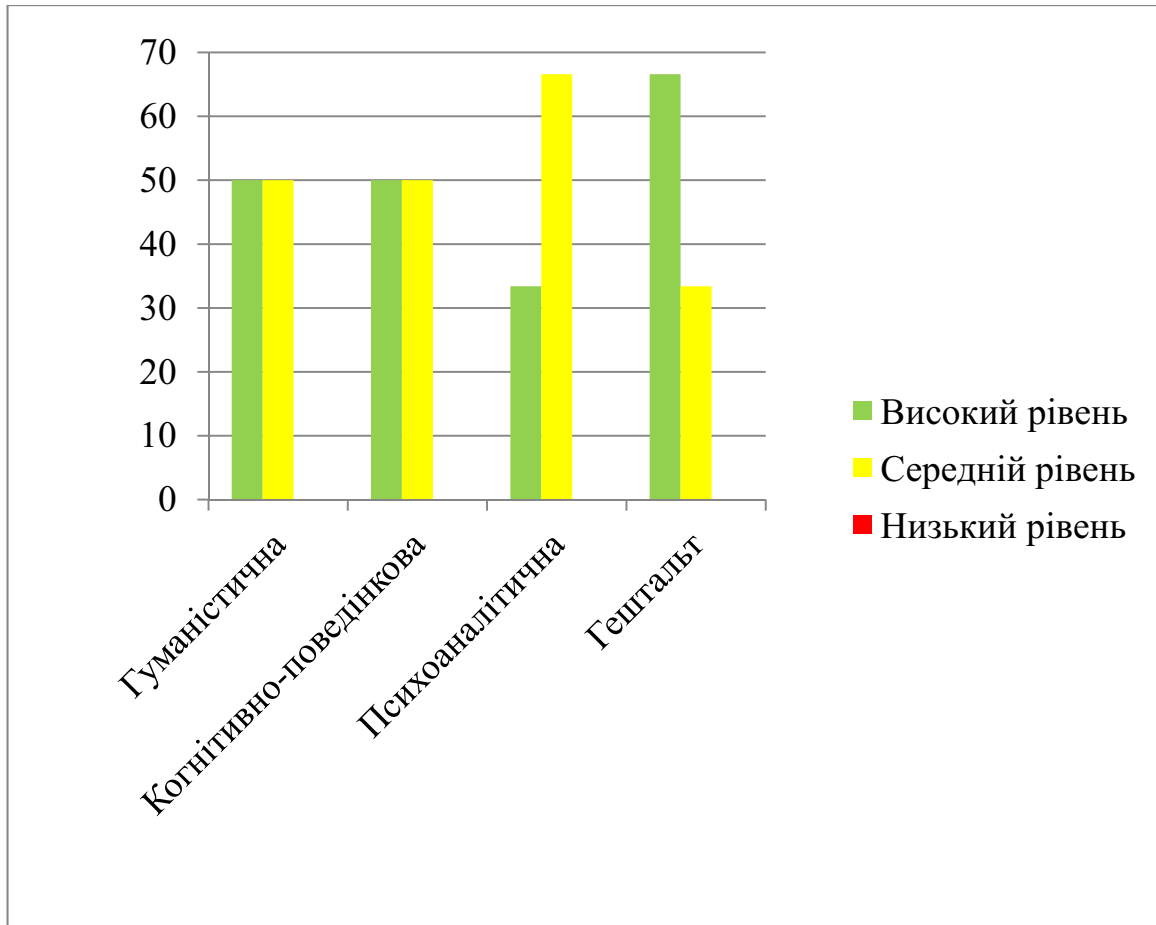

Рис. 1. Дані щодо моделі психологічного впливу психологів

Отримані дані, таким чином, показали наявність професіоналізму та компетентності у досліджуваних психологів.

2. Другий етап дослідження передбачав вивчення ментальних особливостей клієнта. Ментальні особливості клієнта ми вивчали відповідно до її структури (когнітивний, емоційний, ціннісний, поведінковий компоненти) і показників, використовуючи низку психологічних методик та методів.

Для вивчення когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів менталітету особистості клієнта, використовувалась методика «Тест двадцяти висловлювань» М. Куна та Т. Макпартленда в модифікації Т.В.Румянцевої. Для вивчення ціннісного компонента ментальності, показниками якого є відповідні свідомі, еталонні цінності, які надають когнітивним складовим ідентифікації закріплення, використовувалась методика вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокича, що являє собою тест-опитувальник.

Отримані якісні дані узагальнено представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Дані вивчення ментальних особливостей особистості клієнтів

Компонент ментальності	Рівні прояву	Показники
Когнітивний (самоідентифікації особистості)	високий	«соціальне Я», «рефлексивне Я», «діяльнісне Я»
	низький	«фізичне Я», «ситуативний стан» та «перспективне Я»
Поведінковий (соціальні рольові позиції)	високий	сімейна
	низький	світоглядна, сексуальна, етнічно-регіональна
Емоційний (самоствлення до власних особистісних характеристик)	високий	емоційно-позитивне ставлення
	низький	відчужене ставлення
Ціннісний (еталонні цінності)	високий	цінності здоров'я, освіченість та чесність
	низький	Суспільне визнання, задоволення, непримиренність до недоліків у собі та інших

Якісний аналіз табличних даних показав, що у клієнтів домінує середній рівень розвитку когнітивного та високий рівень розвитку поведінкового компонентів ментальності, емоційно-позитивне ставленням до власних особистісних характеристик та спрямованість на еталонні цінності суспільства, а не особистості.

Виходячи з отриманих даних, можна виділити особливості компонентів менталітету та відповідні їх моделі психологічного впливу.

Гуманістична модель найефективніше буде використана для роботи з «діяльним Я» ($r^s=0,62$), «рефлексивним Я» ($r^s=0,4$), навчально-професійною ($r^s=0,51$) та сімейною соціальною роллю ($r^s=0,43$), при емоційно-позитивному ($r^s=0,65$) та нейтральному ставленні до власних особистісних характеристик ($r^s=0,54$) та спрямованістю на еталонні цінності чуйності ($r^s=0,8$) та здоров'я ($r^s=0,76$). Дана модель приділяє головну увагу становленню здорової творчої особистості, допомагає особистісному зростанню, завдяки якому людина сама розв'язує свої проблеми (особисті, сімейні, професійні).

Когнітивно-поведінкова модель найефективніше буде використана для роботи з «рефлексивним Я» ($r^s=0,76$), «соціальним Я» ($r^s=0,6$), «діяльним Я» ($r^s=0,57$) та сімейною соціальною роллю ($r^s=0,4$), при емоційно-полярному ставленні до власних особистісних характеристик ($r^s=0,73$; $0,43$) та спрямованістю на еталонні цінності освіченості ($r^s=0,72$) та чесності ($r^s=0,71$). Дана модель приділяє головну увагу пізнавальним структурам психіки,

займається особистісними конструктами (чесність) та спрямована на зміну мислення, внаслідок чого трансформуються патерни поведінки клієнта.

Психоаналітична модель найефективніше буде використана для роботи з «соціальним Я» ($r^s=0,53$), «комунікативним Я» ($r^s=0,57$), «проблемною ідентичністю» ($r^s=0,4$), сімейною соціальною роллю ($r^s=0,76$), при емоційно-позитивному ($r^s=0,53$) та нейтральному ставленні до власних особистісних характеристик ($r^s=0,42$) та спрямованістю на еталонні цінності раціоналізму ($r^s=0,8$), чуйності ($r^s=0,79$), здоров'я ($r^s=0,72$) та на активне діяльне життя ($r^s=0,7$). Дана модель базується на визначенні впливу минулого досвіду та несвідомих потягів на формування світовідчуття, певної манери поведінки людини, її внутрішніх (ідентифікація) і зовнішніх проблем (соціум), заохочує розвиток активної, діяльної, раціональної, здорової, чуйної до себе та інших особистості та звільнення особистості від контексту попередніх поколінь.

Гештальт модель найефективніше буде використана для роботи з «соціальним Я» ($r^s=0,67$), при емоційно-позитивному ($r^s=0,5$) та нейтральному ставленні ($r^s=0,62$) до власних особистісних характеристик та спрямованістю на еталонні цінності здоров'я ($r^s=0,83$) та освіченість ($r^s=0,73$). Дана модель орієнтована на зростання потенціалу людини, або підвищення її сили і можливостей шляхом процесу інтеграції у зовнішнє середовище (суспільство) і розвитку, працює з ситуацією та саморегуляцією в сьогоденні та заохочує розвиток активної, діяльної, раціональної, здорової, чуйної до себе та інших особистості.

Таким чином, результати аналізу даних стали підставою для висновку: ефективність психотерапії залежить від моделі використаної психотерапії, відповідно до ментальних особливостей клієнта. Тобто, отримані дані показують, що важливим засобом підвищення ефективності психологічної допомоги є визначення ментальних особливостей клієнта.

Список літератури

1. Алексейчик А.Е. Библиотерапия [Текст] : руководство по психотерапии / под ред. В. Е. Рожнова. – Т. : Медицина, 1985. – С. 304-319.
2. Бондаренко А.Ф. Русская традиция в психотерапии: в поисках истоков / А. Ф. Бондаренко, Н. С. Кондратюк // Психотерапия. – 2008. – № 6. – С. 7–16.
3. Витакер К. За пределами психики. Терапевтическое путешествие / Под ред. Дж.Р.Нейли и Д.П.Кинскерна. - М.: Класс, 1999. - 400 с.
4. Гуревич А.Я. Проблема ментальностей в современной историографии // Всеобщая история: дискуссии, новые подходы. - М.: Наука. - Вып. 1, 1989. - С.75-89.
5. Дубровина И. В. Руководство практического психолога: психическое здоровье детей и подростков в контексте психологической службы.- М.: Академия, 1995. - 168 с.
6. Емельянов Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение: Монография. – Л.: ЛГУ, 1985. – 120 с.
7. Ермошин А.Ф. Вещи в теле: Психотерапевтический метод работы с ощущениями. — М.: Независимая фирма «Класс», 1999. — 320 с. — (Библиотека психологии и психотерапии, вып. 72).
8. Зинченко В.П. Методологические вопросы психологии / Зинченко В.П., С. Д. Смирнов. – М.: Изд-во МГУ, 1983. - 165 с.

9. Мещерякова Б. Г. Большой психологический словарь / под. ред. Б.Г.Мещерякова, В.П. Зинченко. - 4-е изд., перераб. и доп. - М.: АСТ, СПб.: Прайм-Еврознак, 2008. - 868с. - (Большая университетская библиотека).
 10. Пушкарёв Л. Н. Что такое менталитет? Историографические заметки // Отечественная история. – 1995. – № 3.- С.158–166.
 11. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / Роджерс К. Р. – М.: изд. группа «Прогресс», «Универс», 1994. - 480 с.
 12. Семенов В.Е. Российская полиментальность и социально-психологическая динамика на перепутье эпох / В.Е. Семенов. СПб.: Изд-во С.-Петербур. гос. ун-та, 2008 - 479 с.
 13. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология / Т.Г.Стефаненко. – М.:Институт психологии РАН, «Академический проект» - 1999. –320 с.
 14. Шкуратов В.А. Историческая психология / В.А.Шкуратов - М.: Смысл, 1997. — 505 с.
-